

Аграрний ринок та його інфраструктура

УДК 334. 732: 631. 115.8 (091)

А.О. Соколова

к.е.н., доцент

Т.В. Швець

к.е.н., доцент

В.О. Гаращук

Житомирський національний агроекологічний університет

РОЛЬ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено тенденціям розвитку кредитних спілок в аграрному секторі України. Аналізуються сучасний стан, основні проблеми та перспективи розвитку кредитних спілок як важливого елемента системи кредитної кооперації. В якості альтернативи зовнішнім джерелам фінансування сільськогосподарських товаровиробників пропонується створення чотирьохрівневої банківської кооперативної системи.

Постановка проблеми

У системі трансформаційних перетворень аграрного сектора економіки України чільне місце належить становленню та функціонуванню кредитних спілок як важливої складової інфраструктури аграрного ринку. Останнім часом процес створення кредитних спілок у сільській місцевості помітно активізувався, що пояснюється докорінними зрушеннями як у відносинах власності, так і формах господарювання. Внаслідок цих перетворень змінилась роль особистих селянських та невеликих фермерських господарств. В умовах економічної нестабільності економічне та соціальне значення дрібних сільгосптоваровиробників полягає у формуванні способу життя селян, їх зайнятості, сімейного бюджету та підтримки продовольчої безпеки в Україні. Однак, незважаючи на значну економічну та соціально-політичну роль цих агроформувань, їх діяльність стримується багатьма чинниками.

Однією з актуальних проблем розвитку дрібних приватних господарств є дефіцит обігових коштів і відсутність відчутної фінансово-кредитної й ресурсної підтримки малого бізнесу. Особисті селянські господарства практично не мають можливості отримати кредит як від держави, так і від комерційних банків з об'єктивних та суб'єктивних причин. Тому альтернативою традиційним способам отримання коштів на організацію та розвиток ОСГ є створення системи кредитних спілок як складової фінансово-кредитної інфраструктури аграрного ринку.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Вивченню проблем розвитку і функціонування кредитних спілок в Україні присвятили свої праці такі вітчизняні вчені В.М. Алексійчук, Л.В. Бура, А.Г. Борщ, В.В. Гончаренко, М.Я. Дем'яненко, Л.О. Дяченко, В.М. Жук,

А.О. Пантелеймоненко, П.А. Лайко, Ю.Я. Лузан та ін. Науковці розглядають існуючі та перспективні моделі розвитку системи кредитних спілок в Україні та за кордоном. Важливий внесок у розвиток сучасної теорії та практики сільської кооперації зроблено вітчизняними економістами-аграрниками: П.С. Березівським, Ф.В. Горбоносом, В.В. Зіновчуком, О.В. Крисальним, М.Й. Маліком, О.М. Могильним, Г.В. Черевком та ін. Незважаючи на велику кількість та різноплановість досліджень, недостатньо вивченими залишаються проблеми діяльності кредитних спілок та висвітлення перспективних напрямів їх розвитку. Саме тому *метою даного дослідження* є оцінка сучасного стану розвитку кредитних спілок й визначення подальших шляхів їх діяльності як невід'ємного елемента системи кредитної кооперації в Україні.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес становлення, розвитку і функціонування кредитних спілок в Україні. Теоретичною та методологічною основою дослідження визначено діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ і процесів, законодавчо-нормативні акти з питань регулювання діяльності кредитних спілок в Україні, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, особисті спостереження авторів. У процесі дослідження використовувалися загальні та спеціальні наукові методи, які ґрунтуються на об'єктивних законах економіки: *метод теоретичного узагальнення та аналізу і синтезу* – для вивчення теоретичних аспектів становлення і функціонування кредитних спілок; *різноманітні прийоми економіко-статистичного методу* (статистичне спостереження, порівняння, табличний, графічний) – при опрацюванні масиву статистичних даних та наочної ілюстрації досліджуваних явищ; *абстрактно-логічний* – для узагальнення результатів досліджень, формулювання висновків і пропозицій.

Результати дослідження

Історичний досвід та сучасна практична діяльність свідчить, що кредитні спілки виникають внаслідок потреби населення в мікрокредитах та інших фінансових послугах, які неможливо отримати в банківських установах через непривабливість фінансових операцій (сезонність виробництва, підвищена ризикованість, незначні обсяги кредитів, порівняно низька прибутковість тощо). В Україні кредитні спілки почали набувати поширення після прийняття Указу Президента «Про кредитні спілки в Україні», на виконання якого у 1994 р. Національними банком погоджено Типовий статут кредитної спілки та затверджено «Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні».

Нині їх діяльність регулюється Законом України «Про кредитні спілки» відповідно до якого кредитна спілка являє собою неприбуткову організацію, засновану фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному

кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [4]. Унікальність таких фінансових інституцій полягає в тому, що вони засновані на кооперативній ідеї та ґрунтуються на фундаментальних принципах кооперації. Метою функціонування кредитної спілки є не отримання прибутку, а надання різноманітних фінансових послуг своїм членам, які є одночасно її власниками і клієнтами.

Кредитні спілки не є прямими конкурентами комерційних банків, оскільки здійснюють фінансові операції лише у секторі мікrokредитування. Водночас вони мають ряд суттєвих переваг у порівнянні з банківськими установами, до яких насамперед варто віднести: можливість отримання позичальниками кредитних коштів за значно меншими відсотковими ставками, а вкладниками – більших відсотків на свої заощадження; значно простіший механізм отримання часткової компенсації кредитної ставки; членський контроль за діяльністю кредитної спілки. Ще однією особливістю цих фінансових інституцій є те, що статут й усі принципи рішення, пов'язані з їх діяльністю, приймаються загальними зборами, на яких кожен член спілки має лише один голос незалежно від суми внесків і часу вступу до неї.

З метою збільшення обігових коштів кредитна спілка має право залучати на договірних умовах вклади своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і безготівковій формі, розміщувати вільні кошти на депозитних рахунках банків та залучати на договірних умовах кредити банків, об'єднаної кредитної спілки, інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам. Слід відмітити, що в сільській місцевості засновниками кредитних спілок є фізичні особи – власники особистих селянських та невеликих фермерських господарств, які, як правило, є засновниками обслуговуючих кооперативів. Нині в Україні зареєстровано 800 кредитних спілок із загальним обсягом активів 5261 млн грн (табл. 1.).

Таблиця 1. Динаміка розвитку кредитних установ в Україні

Кредитні установи	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2007 р. до 2005 р., (+/-)
Кількість кредитних установ на кінець року, у т.ч.	725	781	834	+109
кредитних спілок	723	764	800	+77
інших кредитних установ	2	3	7	+5
юридичних осіб публічного права	0	14	27	+27
Виключено протягом року з Державного реєстру фінансових установ, у т.ч.	12	8	28	+16
кредитних спілок	12	8	28	+16
інших кредитних установ	0	0	0	0
юридичних осіб публічного права	0	0	0	0
Включено протягом року до Державного реєстру фінансових установ, у т.ч.	114	64	81	-33
кредитних спілок	113	49	64	-49
інших кредитних установ	1	15	4	+3
юридичних осіб публічного права	0	0	13	+13

Джерело: розраховано за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

Дані таблиці свідчать про позитивні тенденції у розвитку кредитної кооперації в Україні. У результаті дослідження встановлено, що протягом 2007 р. кредитні спілки надали своїм членам 958,5 тис. кредитів на загальну суму 4254,0 млн грн, що на 74 % більше обсягу кредитування 2005 р. При цьому середній розмір кредиту в розрахунку на члена кредитної спілки становив 7,9 тис. грн.

Заслугує на увагу аналіз показників діяльності кредитних спілок. На початок 2008 р. на депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на суму 3451 млн грн, що перевищувало показник початку минулого року на 79 % (рис. 1).

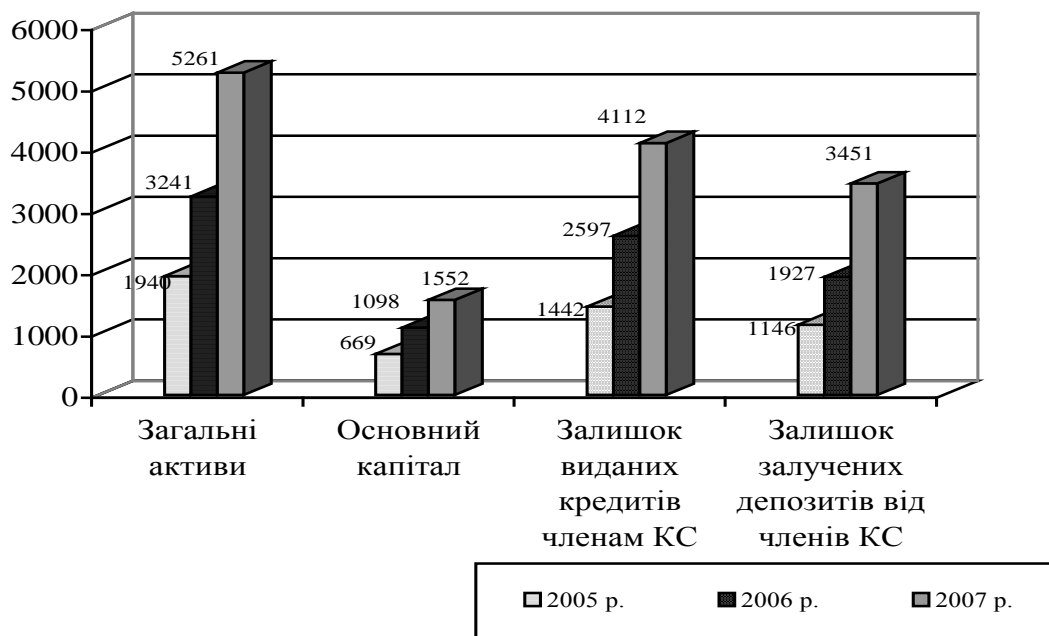

Рис. 1. Основні показники діяльності кредитних спілок України

Середній розмір депозитного внеску до кредитної спілки у 2007 р. становив 14,4 тис. грн. Тому доцільно зробити висновок про стабілізацію діяльності досліджуваних фінансових установ та збільшення ними обсягів кредитної діяльності. Це є свідченням подальшого розвитку системи кредитної кооперації у нашій державі.

Аналіз структури кредитного портфеля кредитних спілок в Україні засвідчує, що найбільшим попитом користуються позики на споживчі потреби. Водночас питома вага кредитів, які спрямовані для виробничої діяльності фермерських та особистих селянських господарств не перевищують 3 % (рис. 2).

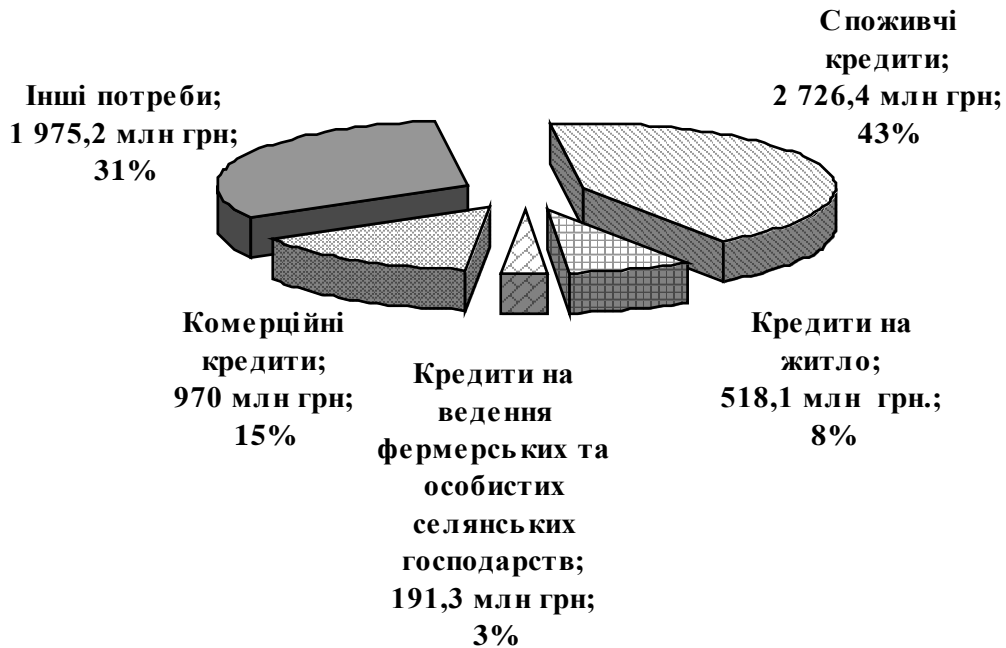

Рис. 2. Структура кредитів за їх видами у 2007 р., %

Передбачається, що надалі питома вага кредитів для сільськогосподарських товаровиробників у структурі активів кредитних спілок буде зростати. Це обумовлено деякими особливостями кредитної кооперації у сільській місцевості, зокрема функціонуванням кредитних спілок та обслуговуючих кооперативів на засадах коеволюційного розвитку, мікrokредитуванням членів-власників за принципом «позикових кіл» та можливістю кредитної спілки оперувати невеликими вкладами та кредитними коштами.

З огляду на те, що кредитні спілки є унікальною фінансовою установою, власники якої – сільськогосподарські товаровиробники – є одночасно і її клієнтами, вбачається за доцільне проаналізувати діяльність цих структур на предмет дотримання ними одного з головних принципів кооперації, а саме – принципу відкритого та добровільного членства. У результаті дослідження з'ясовано, що за досліджуваній період зростає кількість членів кредитних спілок. Цьому сприяло як створення нових кредитних спілок, так і залучення нових членів до вже існуючих кооперативних фінансових організацій (рис. 3).

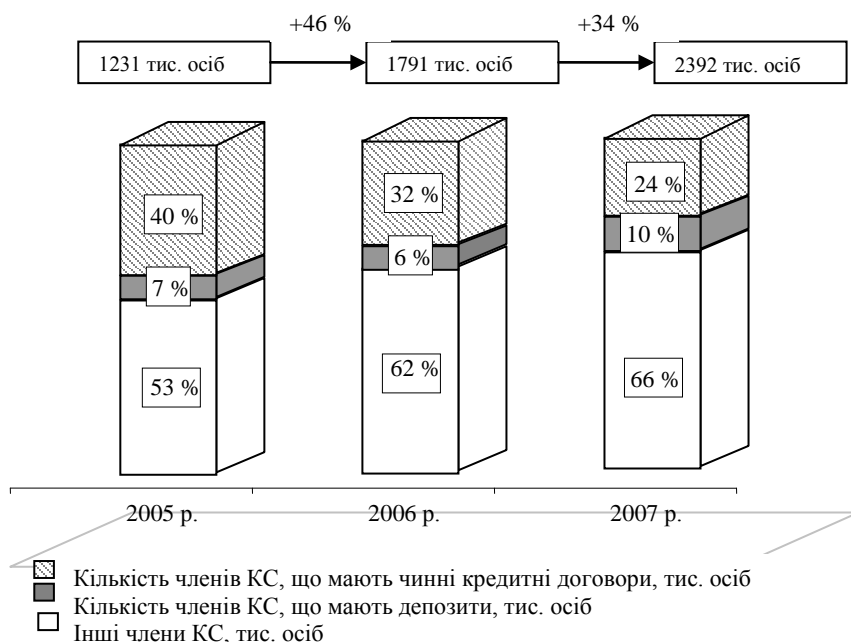

Рис. 3. Склад і структура членів кредитних спілок України у 2005–2007 рр.

Більшість клієнтів кредитних спілок в Україні становлять жителі сільських територій та позичальники, яким відмовили в отриманні позики у комерційному банку. Перша ситуація пояснюється тим, що у сільській місцевості практично відсутні представництва комерційних банків, тому кредитні спілки є чи не єдиною можливістю отримання кредиту для аграріїв. Друга ситуація характеризується лояльнішими умовами отримання позики у кредитній спілці порівняно з комерційними банками.

Як свідчить світова практика, успішною діяльністю окремої кредитної спілки буде лише у тому випадку, коли вона об'єднана з іншими кредитними спілками в асоціацію кредитних спілок, засновану на кооперативних засадах з метою сприяння їх фінансовій стабільності. Основною метою асоціації кредитних спілок у рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, визначеної ст. 133 Конституції України, є координація власної діяльності та надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів [2].

Проведене дослідження свідчить про необхідність створення дієвої системи фінансово-кредитного забезпечення розвитку сільськогосподарських товаровиробників, побудованої на кооперативних засадах. І йдеться про комплекс кредитних установ з різною організаційною будовою, об'єднаних загальною метою

кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників. Сформована на кооперативних засадах банківська система кредитування повинна мати чотирьохрівневу структуру з різним ступенем інтеграції її складових елементів, а саме: рівень сільських громад, районний, обласний та національний рівні (рис. 4).

Рис. 4. Перспективна структура кооперативної банківської системи України

Сільські кредитні кооперативи – це добровільні неприбуткові об'єднання кооперативів при сільських громадах, дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробниках, що створюються у відповідності до міжнародних принципів кооперації, члени яких є одночасно власниками і клієнтами на основі пайових внесків і залучених коштів у вигляді кредитних позичок для забезпечення їх ефективної діяльності. Крім кредитних функцій, кооперативи такого виду можуть надавати також ощадні та розрахунково-фінансові послуги.

Другий рівень складатимуть кредитні спілки, що діятимуть в районних центрах, та районні кредитні кооперативи, які об'єднуються на засадах кооперації. На цьому рівні також можуть бути створені відділення національного кооперативного банку. Відповідно до ст. 338 Господарського кодексу України, кооперативним є банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. При цьому статутний фонд кооперативного банку поділяється на паї і кожен його учасник, незалежно від його участі (паю) має право одного голосу [1, с. 158].

Роль кооперативних банків чи спілок районного рівня полягає в акумулюванні коштів та забезпеченні розподілу кредитів, надання гарантій.

Загальновідомо, що кредитні спілки та кредитні кооперативи функціонують за рахунок грошових ресурсів своїх членів-власників, проте згодом з'являється необхідність залучати додаткові ресурси або перерозподіляти надлишок вільних ресурсів на місцях. Це вимагає створення третього рівня – регіонального, на якому сільські та районні кредитні спілки співпрацюватимуть у межах обласного кооперативного банку та об'єднаних кредитних спілок. Кооперативні фінансові інституції на регіональному рівні матимуть можливість надавати додаткові фінансові послуги, зокрема, здійснювати взаємні безготівкові розрахунки, надавати клірингові послуги, операції з цінними паперами тощо.

На початковому етапі становлення місцевих кооперативних банків важливо розпочати їх створення одночасно у декількох регіонах, де кредитні спілки набули достатнього розвитку в наданні фінансових послуг своїм клієнтам-власникам. Статутний капітал таких кооперативних банків можна сформувати за рахунок різноманітних джерел: власних внесків їх учасників (не менше 30 %); бюджетних позичок та зовнішніх кредитних ліній, взятих під гарантійні зобов'язання держави з відстрочкою погашення не менше ніж на 10 років [3, с. 315].

Завершує формування кооперативної банківської системи на національному рівні створення центрального кооперативного банку. Через цей банк держава зможе фінансувати програми розвитку аграрного сектора та направляти цільові кошти на соціальний розвиток сільських територій. Крім того, центральний кооперативний банк повинен виконувати контролюючу функцію, зокрема, визначати умови функціонування регіональних кооперативних банків, кредитних спілок та кредитних кооперативів, і здійснювати контроль за діяльністю всіх сегментів кооперативного фінансово-кредитного сектора.

На національному рівні вбачається за необхідне створення державного спеціального кредитного фонду. Діяльність цього фонду, головним чином, має бути спрямована на надання дешевих або безоплатних фінансово-кредитних ресурсів кредитно-кооперативним установам першого та другого рівнів. Водночас здійснення подібного фінансування передбачає здійснення постійного моніторингу фінансового стану кредитних спілок та кредитних кооперативів, запровадження системного аудиту тощо.

Впливовим інфраструктурним елементом системи кредитного забезпечення аграрного сектора вбачаються кредитні спілки. Основою забезпечення ефективної діяльності кредитної спілки, яка насамперед спрямована на мікрокредитування дрібних товаровиробників (членів-власників), є функціонування спілки за принципом «позикових кіл». Сутність цієї системи полягає в тому, що клієнти кредитної спілки утворюють своєрідне неформальне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників з метою отримання необхідних коштів на ведення власного господарства на засадах колегіальної

відповідальності за взяті на себе перед спілкою зобов'язання щодо повного та своєчасного повернення коштів. Якщо для будь-якого учасника «позикового кола» є неможливим повернення кредиту, решта виконуватимуть спільні зобов'язання. Ефективність запропонованої системи мікрокредитування забезпечується тристоронніми відносинами «кредитор–група–позичальник». За такою схемою кредитування кредитна спілка мінімізує ризик неповернення коштів, оскільки вартість загального майна позичальників як ліквідної застави набагато перевищує суму наданих кредитів.

Висновки

У нових умовах господарювання, зумовлених вступом України до СОТ, підвищення ефективності сільськогосподарських товаровиробників неможливе без створення дієвої системи кредитних спілок як складової фінансово-кредитної інфраструктури аграрного ринку, побудованої на кооперативних засадах. Оскільки визначальною умовою розвитку особистих селянських та фермерських господарств є їх фінансово-кредитне забезпечення, враховуючи обмеженість доступу сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів комерційних банків, вбачається за доцільне запровадження альтернативних джерел фінансування, зокрема, формування мережі кредитних спілок, кредитних кооперативів, а в подальшому – кооперативних банків та спеціальних кредитних фондів. З метою створення належних умов функціонування цих фінансових установ варто посилити роль нормативно-правових, фінансово-кредитних та соціально-економічних механізмів державного регулювання аграрної економіки.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення особливостей функціонування регіональних кооперативних фінансових інституцій.

Література

1. Господарський кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 верес. 2008 р.: (відповідає офіц. текстові).– К.: Вид. Паливода А.В., 2008. – 192 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. (із зм., внес. Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV, станом на 1 січня 2006 р.). – К., 2006.– 124 с.
3. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери/ О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005.– 400 с.
4. Про кредитні спілки: закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III// zakon1.rada.gov.ua.
5. Шкарпова О., Союз меча й орала/ О. Шкарпова, В. Руденко// Контракти. – 2007. – № 50. – С. 28–32.
6. www.dfp.gov.ua.
7. Eugen. – 1951. – V. 15. – P. 323–354.